

стабилизирующая функция, не произошла институционализация макаренковедения в официальных научных структурах. Для педагогической общественности, научного сообщества исследователей наследия А.С. Макаренко зарубежное макаренковедение можно считать внутренним фактором развития педагогического знания в данной области. Это развитие шло на основе признания вариативности интерпретации наследия А.С. Макаренко, возможности разного его понимания и консолидации сил для сопоставления этих интерпретаций, выработки общего понимания.

Литература

1. Фролов А.А. А.С. Макаренко в СССР, России и мире: историография освоения и разработки его наследия (1939-2005 гг., критический анализ). – Н.Новгород: Изд-во ВВАГС, 2006. С. 104-105.

ВИЩА ВОДНА ТА ПРИБЕРЕЖНО-ВОДНА РОСЛИННІСТЬ У РЕТРОСПЕКТИВІ БОТАНІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТЕРИТОРІЇ МІСТА ПОЛТАВИ ТА ЙОГО ОКОЛИЦЬ

Клепець О.В. (м. Київ)

Одним із провідних компонентів екосистем континентальних водойм є угруповання вищих водних рослин, що на сьогодні розглядаються в якості досить чутливих індикаторів стану водного середовища, яке, особливо у містах, зазнає посиленого антропогенного тиску. Тому вивчення рослинного світу міських водойм видається цікавим не лише з ботанічної точки зору (насамперед, як засіб обліку з метою раціонального використання та охорони фіторізноманітності урбанізованих територій), але й має важливе гідроекологічне значення для моніторингу водних екосистем та їх подальшої оптимізації.

Не менш актуальною є ця проблема для міста Полтави із його на сьогодні досить розвинутою гідрографічною сіткою [18], особливостями якої є ряд малих водотоків (приток річки Ворскла, частина якої також протікає територією міста) та значна кількість невеликих водойм (переважно штучного походження) із помітно порушеними екосистемами. Фітобіота міських водойм тут залишається фактично малодослідженою, оскільки у лівобережній частині басейну Середнього Дніпра гідрофільна флора та рослинність традиційно вивчались у природних або у великих штучно створених водних об'єктах. Не зважаючи на окремі дослідження альгофлори р. Ворскли у межах Полтави [8; 19], на території міста та його околиць спеціальних і систематичних гідроботанічних пошуків не велося, що, очевидно, пов'язане із відсутністю в цій місцевості масштабних гідротехнічних і меліоративних заходів та лише відносно недавнім розростанням мережі ставків. Тому для попередньої уваги ботаніків до водної рослинності саме у Полтаві не вистачало ані «загроз» докорінної трансформації акваторій, ані достатніх площ заростей із їх ресурсним потенціалом.

Разом із тим, в літературі наявні розрізнені дані про флору та рослинність водойм Полтави і приміських територій. Наукові праці різних часів фіксують окремі відомості, що можуть стати в нагоді при розробці означених вище проблем. Відтак метою даної роботи є з'ясування стану вивченості вищої водної флори та рослинності у ході ботанічних досліджень території міста Полтави та його околиць.

Перші ботанічні дослідження України охоплювали й землі тодішньої Полтавської губернії, яка згодом (поряд із Київською, Подольською, Волинською та Чернігівською губерніями) увійшла до Київського навчального округу. Але довгий час праці ботаніків (І. Гюльденштедта, В.Ф. Зуева, П.С. Палласа, Р.Е. Траутфеттера) мали суто флористичний характер і обмежувалися формуванням

загальних видових списків для великих адміністративних територій без наведення конкретних місцезростань.

У середині XIX століття з'являються роботи, у яких акцентовано практичне значення представників флори Полтавської губернії, серед яких фігурують і деякі водні та прибережно-водні види, насамперед як лікарські [1; 2] (*Acorus calamus L.*, *Alisma plantago-aquatica L.*, *Archangelica officinalis Hoffm.*, *Bidens tripartita L.*, *Mentha aquatica L.*, *Veronica beccabunga L.* тощо), а також господарські рослини [2] (види родів *Phragmites Adans.* і *Carex L.*).

Інтенсифікація ботанічних експедицій та накопичення великої кількості гербарних зразків дозволяють флористам другої половини XIX століття здійснювати більш систематизовані узагальнення з наведенням деталізованих ареалогічних описів (згідно яких поширення виду відстежується за населеними пунктами) у межах досліджуваної території. Тому у виконаних в різний час працях О.С. Роговича, В.В. Монтрезора, І.Ф. Шмальгаузена було закладено базис для подальших флористичних зведень не лише по території Лівобережного Лісостепу й Полтавщини, але й багатьох урбанізованих територій, зокрема й міста Полтави як колишнього центру Полтавської губернії.

Подальші дослідження рослинного світу Полтавщини продовжив А.М. Краснов, який у рамках славетної ґрунтознавчої докучаєвської експедиції 1889-1894 рр. не лише провів інвентаризацію флори регіону та відзначив її рідкісні види, але й здійснив спробу типізації рослинності залежно від особливостей умов її місцезростання, що сприяло розвитку геоботанічного напрямку. Так, у своїх візних працях Краснов виділяє у Полтавській губернії 7 різних рослинних асоціацій, серед яких до п'ятого типу відносить «лучну флору з її відтинками – вологим луком, левадою, флорою стоячих або повільнотекучих вод, берегових пісків та грив, пов'язану з областю заливних луків та місць, що тимчасово заболочуються» [13, с. 3-4; 14, с. 4-5].

Найповніші зведення із фіторізноманітності території власне міста Полтави з його околицями належать полтавському флористу, фенологу та природоохоронцю С.О. Іллічевському. У 20-х рр. XX століття опрацювавши класичні праці О.С. Роговича [17], В.В. Монтрезора [16], І.Ф. Шмальгаузена [20] та А.М. Краснова [13], гербарні фонди Ботанічного Кабінету (В)УАН, Полтавського природничо-історичного (нині краєзнавчого) музею, Метвідділу при Полтавській Досвідній станції, а також матеріали власних екскурсій, здійснюваних у радіусі 16-18 км від міста [10, с. 34] упродовж 10 років [11, с. 19], С.О. Іллічевський у своїй праці «Флора околиць Полтави» (1927) подає повний список судинних рослин, що містить близько 972 видів [11]. Щодо водної флори, наприклад, привертає увагу наведення для Коломаку й Ворскли в околицях Полтави місцезростань (більш пізніми дослідниками, зокрема [4; 7], на жаль, не віднайдених) *Nymphaea candida Presl.*, визначення якого було підтверджене авторитетним на той час знавцем флори, куратором гербарію Московського університету Д.П. Сирейщиковим [10; 11].

У згаданій вже праці «Флора околиць Полтави» автор наводить і деякі окремі міркування щодо гідрофільних видів [11, с. 20]. Він, зокрема, зазначає, що до групи бур'янів можуть входити й деякі болотяні види (*Juncus articulatus L.* та *J. bufonius L.*, *Polygonum hydropiper L.* та *P. persicaria L.* тощо), а також відзначає відмінності у складі водної та болотяної флори в річках Ворскла й Коломак, з приводу чого висловлює припущення про різницю гідрохімічних показників. Останнє міркування близьке за своєю логікою до сучасних уявлень фітоіндикації і характеризує С.О. Іллічевського як досвідченого знавця природи, який випереджав свій час.

В іншій своїй праці «Рослинність околиць м. Полтави» (1928) С.О. Іллічевський під впливом ідей Г.І. Танфільєва здійснює розподіл міської флори за формаціями у межах окремих ґрунтово-ботанічних зон. Так, у зоні суглинків, що охоплює плакорні ділянки, а також схили круч лівого берега, особливий

інтерес привертає видовий склад різновиду формації «вогких луків» – «вогкі луки біля струмків», а також формації «боліт, струмків та канав на суглинку», а у зоні заливної долини р. Ворскла – види формації «берегові зарості і взагалі рослини прибережної смуги» та формації «піонери заростання» з її варіаціями для низького мулистого берега та високого піщаного схилу, а також угрупованнями, «що безпосередньо ростуть у річці під самим берегом» та тих, «що найхарактерніші для боліт» [9, с. 111; 117-119]. Такі підходи автора хоча й дещо застарілі, проте, наочні й логічні, вони допомагають ближче підійти до розуміння понять «рослинність водойм», «водна рослинність», «прибережно-водна рослинність» тощо.

Цікаві замітки про динаміку розвитку популяції адвентивного гідрофіта елодеї канадської у місцевих водоймах можна відшукати у науковій спадщині ще одного полтавського ботаніка, викладача Полтавського інституту соціального виховання (нині педуніверситет) Ф.К. Курінного: «За останні три роки з'явилася та дуже поширилася ще одна рослина, це *Elodea canadensis Michx.* 1927 року я та О.І. Дуб'яга знаходили окремі примірники, яких навіть шкодували рвати, а літом цього року вона в одному з озерців, що знаходиться найближче до Ворскли, ліворуч від стежки з міста на Дублянщину, настільки розрослася, що утворила суцільні зарості, які пригнічували іншу водяну рослинність» [15, с. 218].

Флористичні дані полтавських ботаніків минулого було критично опрацьовано й значною мірою підтверджено наступними поколіннями дослідників фіторізноманітності регіону [3; 4; 5; 7]. Остання праця – монографія «Флора вищих судинних рослин Полтавського району», яка наводить 30 видів гідрофітів, примітна ще й тим, що узагальнює відомі на сьогодні місцезростання рідкісних та малопоширених видів вищої водної флори у безпосередній близькості від міста або й у ньому.

Вивчення малих водних об'єктів міста Полтави та їх фіторізноманітності, а також спостереження стану популяцій раритетів водної флори (зокрема, *Salvinia natans (L.) All.*) сьогодні ведуть співробітники науково-дослідного відділу природи Полтавського краєзнавчого музею С.Л. Гигим та О.В. Халімон [12; 7, с. 98].

Показовими та інформативними щодо вивчення флори міських водойм є урбанofлористичні дослідження Полтави, започатковані на початку ХХІ століття М.С. Ворцепньювою [6].

Отже, вища водна та прибережно-водна рослинність на території Полтави вивчалася лише в контексті цілісних ботанічних обстежень, результати яких все ж містять необхідні допоміжні дані для розвитку гідроботанічних і гідроекологічних досліджень на урбанізованих територіях у Полтавському регіоні та засвідчують їх актуальність. Тим більше, що на сучасному етапі розвитку науки вивчення населення водойм, у тому числі й вищої водної рослинності, має бути концептуально орієнтованим на поліпшення суттєво порушеного людиною природного середовища.

Література

1. Августинівич Ф. О дикорастущих врачебных растениях Полтавской губернии // Труды Комиссии, учрежд. при имп. ун-те Св. Владимира для описания губерний Киевского учеб. округа. – К., 1852. – 91 с.
2. Арандаренко Н. Записки о Полтавской губернии. – Полтава, 1848. – Ч. I. – С. 37-48.
3. Байрак О.М. Конспект флори Лівобережного Придніпров'я. Судинні рослини. – Полтава: Верстка, 1997. – 162 с.
4. Байрак О.М., Стецюк Н.О. Атлас рідкісних і зникаючих рослин Полтавщини. – Полтава: Верстка, 2005. – 248 с.
5. Байрак О.М., Стецюк Н.О. Конспект флори Полтавської області. Вищі судинні рослини. Наукове видання. – Полтава: Верстка, 2008. – 196 с.

6. Ворцепньова М.С. Урбанофлора міста Полтави: історія дослідження та сучасний стан // Географія та екологія Полтави: Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції, 25 квітня 2008 р. – Полтава: Верстка, 2008. – С. 20-25.
7. Гомля Л.М., Давидов Д.А. Флора вищих судинних рослин Полтавського району: Монографія. – Полтава: ТОВ «Фірма «Техсервіс», 2008. – 212 с.
8. Догадина Т.В., Вовченко Л.А. Санитарно-биологическая характеристика р. Ворсклы в районе г. Полтавы // Вестник Харьковского ун-та. – 1977. – №158. Проблемы флористики и биосистематики, физиологии питания и иммунитета растений. – С. 7-11.
9. Іллічевський С. Рослинність околиць м. Полтави // Записки Полтавського с.-г. політехнікуму. – Полтава, 1928. – Т. 1. – С. 101-127.
10. Іллічевський С. Список найцікавіших рослин околиць міста Полтави // Укр. ботан. журн. – 1926. – №4. – С. 34-40.
11. Іллічевський С. Флора околиць Полтави. З повним списком дикої рослинності // Записки Полтавського с.-г. політехнікуму. – Полтава, 1927. – Т. 1, №2. – С. 19-49.
12. Кигим С.Л., Халімон О.В., Кондратенко Т.К. Річечки м. Полтави // IV Каришинські читання. Всеукр. міжвузівська науково-метод. конф. з проблем природничих наук: 36. статей. – Ч.І. – Полтава, 1997. – С. 97-99.
13. Краснов А.Н. Ботанико-географический очерк Полтавской губернии. Оттиск // Материалы к оценке земель Полтавской губернии. – Вып. XVI. – СПб., 1894. – 145 с.
14. Краснов А.М. Материалы для флоры Полтавской губернии: Результаты флористических исследований в Полтавской губернии. – Харьков: Универс. тип. – 1891. – 116 с.
15. Курінний Ф.К. Рослинність цілинного степу в околицях с. Шкалонівки // Записки Полтавського інституту соціального виховання: Т.V за 1929-30 ак. рік. – Полтава, 1930. – С. 207-225.
16. Монтрезор В.В. Список растений, собранных в Киевском учебном округе в последний 15-летний период времени, т.е. со времени издания «Обозрения семенных и высших споровых растений» проф. Роговича, с 1869 по 1895 г. // Записки Киевского общества естетствовиспытателей. – К., 1898. – Т.15, вып. 2. – С. 605-707.
17. Рогович А.С. Обозрение семенных и высших споровых растений, входящих в состав флоры губерний Киевского учебного округа: Волынской, Подольской, Киевской, Черниговской и Полтавской. – К., 1869. – С. 1-296.
18. Смирнова В.Г., Мовчан Л.А. Гідрографічна мережа міста Полтави // Географія та екологія Полтави: Матеріали всеукр. науково-практ. конференції, 25 квітня 2008 р. – Полтава: Верстка, 2008. – С. 31-38.
19. Федий В.А. Альгофлора реки Ворсклы // Вестник Днепропетровского НИИ биологии. – 1960. – №12. – С. 59-78.
20. Шмальгаузен И.Ф. Флора Юго-Западной России. – Киев, 1886. – Т. 6, вып. 4. – 783 с.

ВПЛИВ ПЕДАГОГІЧНИХ ІДЕЙ О.І.АСТАХОВА НА РОЗВИТОК МЕТОДИКИ ШКІЛЬНОГО ХІМІЧНОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ

Кривов'яз О.О. (м. Ужгород)

Шкільна хімічна освіта, як і загальна середня освіта України, нині перебуває в стадії поступового розвитку в принципово нових соціально-економічних умовах. Інтенсивні процеси реформування, відповідно до законів України «Про освіту», «Про загальну середню освіту» та «Концепції загальної середньої освіти», спрямовані на зміну пріоритетів школи. Переорієнтацію її мети і завдань на задоволення потреб і інтересів кожної окремої особистості, а не суспільства загалом. У світлі цього постає потреба переглянути структуру хімічної освіти з метою успішного інтегрування у європейський освітній простір. А важливою